

ŐZE ESZTER

MODERNIZMUS ÉS BIOPOLITIKA

AZ EGYKORI TÁRSADALMI MÚZEUMRÓL

IMárai Sándor 1939-ben közzétett *Finn nő* című novellájában az egyedül utazó és Budapestet felfedezni vágyó öntudatos finn tanárnő négy nap alatt végzett a város hivatalos látnivalóival: miután sétált a Várban és a Margitszigeten, megnézte a Szépművészeti Múzeumot, majd a Népegészségügyi Múzeumot, és végül felment a Gellért-hegyre.¹ A novella a *Tolnai Világlapjában* jelent meg, tehát egy olyan tabloidban, amely reklámjaival, pletykáival és rövidhíreivel széles olvasóközöniséget szólított meg. Ha hihetünk Márai utazójának, a két világháború között a főváros kötelezően megnézendő múzeumai között a Szépművészeti Múzeum után a Népegészségügyi Múzeum következett, amely azóta szinte minden nyomával együtt megszűnt létezni.

IAz intézmény 1901 és 1939 között többször változtatott nevet,² fenntartót, helyszínt és célt is. Véglegesen a gyűjtemény megsemmisülése vetett véget a működésének, mivel a világháborúban elpusztult anyag helyett már nem kezdtek új gyűjteményezésbe és a múzeum helyreállításába. Az intézmény egykor volt négyemeletes székhelye jelenleg is áll az Eötvös utca 3. szám alatt, ahol ma a VI. Kerület Terézvárosi Polgármesteri Hivatal működik.

IA Társadalmi Múzeum kutatása közben az a logikailag is problémás helyzet állt elő, hogy a tárgyak hiányában kontextusuk vizsgálatából kell kiindulni: a korszak hasonló intézményeivel, a múzeum írott anyagával és kiadványaival lehet foglalkozni. Mivel a múzeum alapítása óta több mint száz év telt el, a vizsgálat megköveteli a történeti idő jelentésváltozásaira való reflexiót, még a tárgyak hiányában, kizárólag az összefüggések ismeretében is a Társadalmi Múzeum egyedülálló és zavarba ejtően izgalmas története feltétlenül vizsgálatra érdemes. Egy olyan múzeumról van ugyanis szó, ami alig negyvenéves fennállása alatt feladatává tette az iparegészségügy

[1] Márai Sándor: *A finn nő. Tolnai Világlapja*. Budapest, 1939. 01. 03. 18–19.

[2] Elemzésemben a múzeum a korszakban éppen hivatalos megnevezését használok: Társadalmi Múzeum, Társadalmi-, Egészségnevelési- és Népegészségügyi Múzeum, Népegészségügyi Múzeum.

bemutatását, a munkásvédelem oktatásának feladatát, egy meghatározott társadalmi osztály – a munkásság – erkölcsi, politikai és egészségügyi nevelését, majd ugyanilyen magabiztossággal a „nép szociális és egészségügyi nevelését”³, a szociális érzés terjesztését és a genetikai „átöröklődés kérdéseinek tisztázását”.⁴ E célkitűzések bár látszólag ellentmondanak egymásnak, ám – ahogy maga a múzeum is – a közegészségügy huszadik század eleji történetének, az állam, az ipari kapitalizmus és a városi munkásság kapcsolata tökéletes reprezentációjának tűnik.

[3] Gortvay György: *A Népegészségügyi Múzeum*. é. n. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. F18921 2.

[4] Gortvay György: *A Népegészségügyi Múzeum Munkája*. Egyesült KÖ. Könyvnyomda, Könyv- és Lapkiadó Rt., Budapest 1935, 105. (Gortvay 2.)

A HALADÁS RETORIKÁJA

¶ A Társadalmi Múzeumot 1901-ben alapította Budapesten a kereskedelemügyi miniszter azzal a céllal, hogy az intézmény a népegészségügyről és a munkásérdekekről rendezett kiállításokkal emancipatorikus, felvilágosító munkát végezzen. A Társadalmi Múzeum egy nemzetközi hálózat részeként működött, a német Soziales Museum, a francia Musée Sociale és az angol British Institute of Social Service intézményei mellett, illetve az elvek szintjén és egyes események esetében ezekkel összehangoltan. Első kiállításán, 1901-ben, a párizsi világkiállításon bemutatott tudások, tárgyak vagy még inkább az ipari kapitalizmushoz kötődő termékek válogatott gyűjteményét kívánták a látogatók elé tárni. 1909-ben kiadott missziója szerint addigra az intézmény fő feladatát a szociálpolitikai intézkedések és ezt szolgáló „eszközök” (munkavédelmi, egészségügyi, higiéniai fejlesztések eredményei) bemutatásán keresztül a munkásság emancipációjában látta. „A munkásosztály erkölcsi színvonalának emelését, anyagi helyzetének javítását célozza. Erkölcsi téren a munkásosztály jogainak kiterjesztése, munkaviszonyának modern szellemben való rendezése révén.”⁵ A második világháborúig egyaránt munkásnak számított az alkalmazásban lévő tisztviselő, a kisiparos, az ipari munkás és a magánalkalmazott is. A múzeum a látogatók differenciáltsága miatt igazán szerteágazó témakörrel foglalkozott a munkásvédelem fogalomkörén

[5] Sztérényi József (1909): Előszó. *A Társadalmi Múzeum Értesítője*, 1. évf. 1. sz. 2–4.

belül: a külföldi és belföldi szociális törvényhozással, az egészségügyi rendeletekkel, a munkásotthonok helyzetével, a gyermekvédelemmel, a higiénia neveléssel és a szegénység ügyével. Ennek érdekében folyóiratot adott ki, kiállításai mellett állandó gyűjteményt alapított, saját ünnepeket és eseményeket rendezett, valamint kiadványokat gondozott.

¶ Az intézmény történetét az 1851-es világkiállítás után, a 19. század végén és a 20. század elején kialakult egészségügyi és nevelésügyi múzeumok kultúrtörténetén belül érdemes megközelíteni. A londoni világkiállítástól kezdődően a (világ) kiállítások és múzeumok a világkereskedelem, a szabadidő-eltöltés és a nevelés új tereiként jelentek meg, amelyekben új cselekvési minták alakultak ki.⁶ 1890-től a képzőművészeti és természettudományos gyűjteményt felépítő és bemutató intézmények mellett megjelent egy harmadik típusú múzeum is, amelynek gyűjteményezési köre az egészséghez és a neveléshez kötődő kutatásokra, illetve tárgyakra terjedt ki. A vizsgált társadalmi múzeumi hálózat mellett ebben az időszakban jelennek meg a higiéniai múzeumok (Bécs, 1898; Drezda, 1912; Szentpétervár, 1877, 1919). A kiállítások szélesebb befogadó réteg számára váltak láthatóvá, nyilvános médiumként működtek, amelyben a tárgyak megismerésének lehetősége regulázással és folyamatos ismétléssel elsajátított önszabályozással járt. A kiállítások és múzeumok a kulturális reprezentáció és a politikai integráció színtereivé váltak, a felhalmozott tudás és termékek (tárgyak, képző- és iparművészeti művek, szövegek) bemutatása által. A múzeumok tere ezáltal a hatalom és a tudás viszonyrendszerének intézményes megnyilvánulásaként is elemezhetővé vált.⁷ Ebben az értelmezési keretben a 19. század végén és a 20. század elején a múzeum létrehozásának és állami felügyelet alá rendelésének kettős célja volt: az intézmény egyrészt emancipatórikus feladatok ellátására szolgált,

[6] Frazon Zsófia: A múzeum és kiállítás. Az újrarájzolás terei. Gondolat Kiadó, Budapest–Pécs 2011, 237.

[7] Bennett, Tony: A kiállítási komplexum. In A gyakorlattól a diszkurzusig. Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény. Szerk.: Kékesi Zoltán, Lázár Eszter, Varga Tünde, Szoboszlai János. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Képzőművészet-elmélet Tanszék, Budapest 2012, 24–50.

Az intézmény történetét az 1851-es világkiállítás után, a 19. század végén és a 20. század elején kialakult egészségügyi és nevelésügyi múzeumok kultúrtörténetén belül érdemes megközelíteni

másrészt a hatalom reprezentálásának és demonstrációjának eszközévé lett.

- ¶ Az 1851-es világiállítás után, az „imperializmus korában” az újonnan kialakult múzeumokban az egészségügyi fejlődés az ipari kapitalizmus eredményeként, egyfajta haladásretorikán keresztül reprezentálódott. Így az olyan múzeumok, amelyek az egészségüggyel, a neveléssel és a higiénával kapcsolatos kérdéseket tematizálták, a történelmi és – ezzel összekapcsolódva – a biológiai totalitás konstrukciójának bemutató helyszíneiként foghatók fel. A szociális körülmények jobbításának terveit és eredményeit nemcsak a hatalom fennálló rendjének kulturális reprezentációjaként olvashatjuk, hanem a társadalomszervezés azon utópikus terveként is, miszerint az új tudásokat és termékeket a szélesebb jólét elérésének eszközeként is lehet használni.

MUNKÁSVÉDELEM, NÉPEGÉSZSÉG, TÁRSADALOM-EGÉSZSÉGÜGY

- ¶ A múzeum kiállításai a párizsi magyar pavilon anyagát bemutató tárlat után saját gyűjteményéből épültek fel. A kiállítások tematikai változásai az intézmény történeti alakulásából következtek, mely kiadványukban, a *Társadalmi Múzeum Értesítőjében* és a *Társadalmi Múzeum Szemléjében* is végigkövethető.
- ¶ Először 1912–1913-ban figyelhető meg átalakulás, amelynek irányát jól jelzi, hogy a *Társadalmi Múzeum Szemléje* vezércikkét az előző évektől eltérően nem a miniszteri biztos, hanem Szabó Ervin írta, aki a szociális gondolat terjesztését jelölte meg fő célként.⁸ 1913-ban az intézmény továbbra is a kereskedelemügyi miniszter által fenntartott intézmény volt, ám ez évben a közölt cikkek írói között több olyan szerző jelent meg, akik, ha politikai párttagság szintjén nem is, de a baloldalhoz tartoztak. Az 1913-as évi kiadványok témáiban is sokkal inkább a baloldalhoz köthető szociálpolitikai témákkal foglalkoztak, mint például a városokban jelentkező kislakás-építési program a lakhatási válság megoldására, az állami

[8] Szabó Ervin:
C. n. In: *Társadalmi
Múzeum Szemléje*.
1913. 7. évf. 1. sz.
7–10.

Az eugenika és a szociáldarwinizmus népek és „fajok” kulturális-politikai osztályozását, illetve versengését legitímálta és ültette át a köztudatba.

segítségnyújtás új formái, a munkásság oktatása nyilvános könyvtárakon keresztül és így tovább. Az intézmény akvizíciós stratégiája szintén többször változott, először ez is 1912-ben, mivel az említett gyűjteményezési kör mellé miniszteri utasításra a népbetegségek, az alkoholizmus, illetve a nemi betegségek is felkerülnek.⁹ A világháború kezdetétől a kiállítások elsősorban az egyre pusztítóbb tbc-vel, valamint a háborús hátország egészségügyi helyzetével foglalkoztak többek között a *Had és Népegészségügyi Kiállítás*¹⁰ keretében, illetve a hadikórházakban felállított egészségügyi nevelést tematizáló utazó tárlatokkal.¹¹

¶ A következő tetten érhető változás 1920-ban figyelhető meg, amikor a múzeum fenntartója a Népjóléti Minisztérium lett, nevét pedig Népegészségügyi Múzeumra változtatták. A céljait az egészségügyi és szociális érdekek gondozására szűkítették, a munkásság edukációját pedig gondosan a sorok közé rejtve nem nevesítették többé. A változást magyarázhatja, hogy a Társadalmi Múzeumot a Tanácsköztársaság idején támogatott intézménynek tekinthetjük, mivel a múzeum kiállítási anyagát a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár Székházában is bemutatták, valamint a *Vörös Újság* az intézmény látogatására buzdított.¹²

¶ 1920 és 1927 között az intézmény sorsa többször is kétséges volt, sem a fenntartója, sem a céljai nem voltak biztosak. Végül 1927-ben nyitott újra a Rockefeller Alapítvány támogatásával Társadalmegészségügyi Intézet és Múzeum néven.¹³ Feladatkörét miniszteri utasításra kibővítették, már nem kizárólag muzeális intézményként működött, hanem a népegészségügyi szervezetek szakfelügyelőjeként, valamint az egészségpolitika propagandaintézményeként. Az átalakulásnak oka lehetett a társadalom-egészségügy témakörének kibővülése, az első világháború okozta közegészségügyi károk orvoslásának igénye is.

[9] Gortvay György: *A Népegészségügyi Múzeum*. é. n. 2. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. F18921

[10] Had és Népegészségügyi Kiállítás, Országház, Budapest 1915.

[11] Gortvay: Népegészségügyi Múzeum újjászervezése. 1927 in: Kapronczay Károly: *Az orvostörténelem Magyarországon*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest 2005, 93–98.

[12] Sz. n.: A népegészségügyi kiállítás megnyitása. In: *Vörös Újság*. 1919. 04. 19. 5.

[13] Gortvay 2.

**MINDEN EMBER VÉGTELEN
MÚLTNAK HORDOZÓJA—
ÉS VÉGTELEN JOVOERT
FELELŐS**

**AKI
FELELŐS**

SÉGET-É-

REZ A KÖVET

KEZŐ NEMZE-

DEKKEL SZEM-

BEN AZ NÉZZE-

MEG A SZOCIÁLIS

EGÉSZSÉGVÉDELMI

KIÁLLITÁST

A NÉPEGÉSZSÉGÜGYI MÚZEUMBAN VIÉTOVÖSU 3

NYITVA:

HETKÖZMÁSOKON 10 ÓRA-3 ÓRA
MÁSAR-ÉS TANÉPTANÓKON DU. 2ÓRA-3 ÓRA

**UGYAN ITT MINDEN DÉLUTÁN
630 KÖR ELŐADÁSOK A SZOCIÁLIS-
HYGÉNE IDŐSZERŰ KÉRDÉSEIRŐL**

**AZ EGÉSZSÉGES MAGYAR CSALÁDNAK
SOHA MAGJA NE SZAKADJON.**

**EUGENIKAI ÉS ÖRÖKLÖDÉSTANI
KIÁLLITÁS**

NYITVA: 1934. XI. 6.
18-25. DE. 10-11G.
DU. 3-6IG.

NÉPEGÉSZSÉGÜGYI
MUZEUM BUDAPEST
VI. EÖTVÖS U. 3. SZÁM

EMBERVÉDELEM, EUGENIKA ÉS KURUZSLÁS: KÉT PÉLDA

¶ Míg a kereskedelemügyi minisztérium alá tartozott a múzeum, addig elsősorban a balesetvédelemről, iparegészségüggyről és munkásvédelemről rendeztek utaztatható kiállításokat. Az 1920-as évek közepétől az intézmény a szociális egészségügy örökléstani vetületeit, az eugenikát és a nemzet haladásának a közegészségüggyel összefüggő kapcsolatát mutatták be több kiállítás keretében.¹⁴

¶ Az eugenikai diskurzus könnyen értelmezhető kizárólag az emberiség fejlődésének és fejlesztésének egysíkú biológiai teóriájaként, amely a fajok osztályozásán nyugszik. Ugyanakkor egy olyan, a modernizmusban gyökerező társadalmi és kulturális eszmetörténeti konstrukció is volt, amely az emberi test és a nemzetközösség megtisztulását és megújulását magyarázta.¹⁵ Az ipari kapitalizmus töretlen haladásba vetett hite, a modern tömegtársadalom kialakulása, valamint a természettudományok gyors fejlődése és a darwinizmus térnyerése a társadalom változtathatóságának lehetőségét kínálta. Az evolúciós biológia 19. századi megjelenése a társadalomtudományokra is erőteljes hatással volt, egymással versengő biologizáló paradigmák keletkeztek, amelyek nemcsak a társadalmi jelenségekhez kínáltak új megközelítéseket, hanem a szaknyelvi kifejezések is beszivárogtak a társadalomtudomány szakszargonjába.¹⁶

¶ A múzeum több kiállítást rendezett a témakörben, ezek közül elsősorban az *Eugenika* (1934) kiállítás említendő, ennek pedig közvetlen előzménye az intézményben a *Szociális Egészségügy* (1932) című kiállítás volt. A *Szociális Egészségügy* célja szerint a nemi betegségek elleni küzdelemből vette ki részét információterjesztéssel: az antiveneriás küzdelem eszközeit, szervezetét, a prostitúciót és a szexuális higiéniát mutatta be.¹⁷ Bár már 1899-ben kongresszust hívtak össze a veneriás betegségek visszaszorítására Brüsszelbe, a probléma csak az első világháború kitörésével erősödött fel, mivel nemcsak a hadijárványok, hanem a veneriás fertőző betegségek is gyorsabb ütemben kezdtek el terjedni Európa-szerte.

[14] Az *Embervédelem* (1926) kiállításon szerepelt a múzeum gyűjteménye, *Eugenika* kiállítás (1934), *Keszthelyi kiállítás* (1934) Köztisztasági, fürdőügyi kiállítás (1929).

[15] Turda, Marius: *Modernism and Eugenics*. Palgrave Macmillan UK 2010. 13.

[16] Farkas Tamás: *Eugenics of society and the nation in fin de siècle and interwar Hungary*. CEU Thesis, Budapest 2012, 6.

[17] Gortvay 2., 102.

Magyarországon is jelzi a probléma jelentőségét, hogy 1917-ben a helyzet javítására létrehozott szervezetet, A Fajegészségügyi Bizottságot a miniszterelnök, a had- és a belügy-miniszter felszólítására alapították.¹⁸ A múzeum vállalta az oktatás és az informálás szerepét. Az eugenikai diskurzus fő áramvonalát a kiállítás plakátjának felhívása is jelzi: „*Min-den ember végtelen múltnak hordozója és végtelen jövő felelőse. Aki felelősséget érez a következő nemzedékkel szemben, az nézze meg a szociális egészségvédelmi kiállítást a Népegészségügyi Múzeumban.*” A szöveget valószínűleg Gortvay György igazgató és László József, a múzeum propagandaosztályának vezetője fogalmazta, hangsúlyozva, hogy az eljövendő generációk sorsát a különböző tulajdonságok átörökítése miatt a jelenben élő közösség határozza meg,¹⁹ amelynek sorsa az egyes egyének felelősségvállalásán áll. Az eugenika és a szociáldarwinizmus népek és „fajok” kulturális-politikai osztályozását, illetve versengését legitimálta és ültette át a köz-tudatba. Szükség volt egy tudományra, amely a megfelelő biológiai, orvosi és statisztikai módszereket kialakítva képes a megfelelő tulajdonságok öröklődését elősegíteni.²⁰ A tudomány képviselői által kidolgozott reformokat ennek megfelelően a közösség érdekében a közösség érdekeit az egyén fölé helyező mindenkori hatalomnak, az államnak kellett végrehajtania.²¹ Ebben a szereposztásban a Népegészségügyi Múzeum szerepe nemcsak az információ terjesztésében, hanem a propaganda működtetésében is állott. Az *Eugenikai és Örökléstan*i Kiállítás két évvel későbbi létrehozásának oka, hogy az átöröklődés fontosabb kérdéseit ismét tisztázzák. Az Eötvös utcai kiállítótérben két részre oszlott a tárlat: az első egységben az egyes tulajdonságok átörökítésének módjáról szóló tárgyakat, illetve a hozzájuk kapcsolódó információs táblákat mutatták be. Többek között az eugenika tudományának feladatairól, céljairól és eszközeiről, a „fogyatékoság társadalmi terhéről és generatív káráról”, az elmebajokról, más öröklési rendellenességekről, valamint a selejtező eugenikai eszközökről mutattak be válogatást a múzeum folyamatosan gyarapodó gyűjteményéből. Emellett statisztikával illusztrálták az élettartam átörökíthetőségét. A kiállítás másik

[18] Turda, Marius: *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary*. Palgrave Macmillan UK. 2014. 157.

[19] Pearson, Karl: *The Groundwork of Eugenics*. London, 1909.

[20] MacMaster, Neil: *Racism in Europe 1870-2000*. Hampshire, Palgrave Macmillan UK. 2001. 31.

[21] Turda, Marius: *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary*. Palgrave Macmillan UK. 2014. 3.

Részlet a Társadalmi Múzeum kiállításából

részében az európai lakosság szaporodásával, valamint kiemelten a magyar népességnövekedéssel foglalkoztak a társadalom átrétegződése szempontjából.²² A kiállítás fő célja, vagyis az eugenika feladatainak meghatározása és az átörökítés fontosabb kérdéseinek tárgyalása erőteljesen összecseng az 1911-ben a *Társadalomtudományi Társaság* által megrendezett eugenikavita főbb kérdéseivel. A kiállítás arra példa, hogy az eugenika intézményesülő, a világháború okozta változások és a cserélődő résztvevők formálta mozgalom az állam feladatát – némileg átalakítva – ismét körvonalazta. Míg Fülöp Zsigmond 1911-ben azt írta az állam szerepéről, hogy „gondolni se szabad az állami beavatkozásra – még kevésbé az állami onnipotenciára – addig, míg a társadalmak életét és jövőjét irányító politikusok és államférfiak a szociológia és biológia területén tökéletes analfabéták”,²³ addig 1934-ben a kiállítótérben, ahol az állam alkotta közösség javait gyűjtötték és prezentálták, már a selejtező eugenika gondolatát sejtették.

¶ A múzeum egy másik, jelentős kiállítása az 1928-ban megnyílt, majd később önálló gyűjteményi csoporttá és az állandó kiállítás részévé vált *Kuruzslás* kiállítás volt. A különböző laikus orvosok tevékenysége kiemelt témája volt a kialakuló közegészségügynek. Ezt jelzi, hogy ez volt az új társadalom-egészségüggyel foglalkozó múzeum nyitókiállítása, amelyben az egészségpolitika új irányvonalait is meghatározták. A kiállítás célja volt a babona, a homeopátia, a laikus orvoslás eszközeinek, reklámjának és kiadványainak bemutatása, valamint szembeállításuk az „akadémikus orvoslással”. Gortvay György, a múzeum igazgatója szerint a kuruzslók fokozott megjelenését a kor nyugtalansága magyarázza: „Világrendítő események után az emberiség fokozottabb mértékben hajlandó a mysticismusra, és könnyebben kerül a babona és kuruzslás befolyása alá. Ez a tapasztalati tény a világháború lezajlása után is igazolódott, amikor minden országban felburjánzott az occultismus.”²⁴ A tárlatot intenzív kritikái visszhang fogadta, mind a téma szaksajtója (*Népegészségügy, Orvosi Hetilap, Egészség, Anya- és csecsemővédelem* stb.) mind a napisajtó (*Tolnai Világlapja*) több cikket közölt róla.²⁵

[22] Gortvay 2., 105.

[23] Fülöp Zsigmond: Az eugenetika követelései és korunk társadalmi viszonyai. In: *Huszádik Század*, 1911. 23. évf. 10. sz. 308–319.

[24] Gortvay György: Beszámoló a kuruzslás elleni kiállításról. In: *Népegészségügy*, 1928. 9. évf. 16–17. sz. 1235–1940.

[25] Bővebben a kiállítás sajtótükréről: Kölni Livia: Kuruzslás elleni kiállítás 1928-ban. In: *Orvostörténeti közlemények*. 200–201. 2007, szerk.: Kapronczay Károly.

Raksányi Dezső *Az orvosi munka apoteózisa* című freskóterve, a múzeumépület számára

¶ A bemutatás rendje illeszkedett az ideológiai célokhoz: a tárlat a beszámolók szerint három részre oszlott, ahol a primitív népek babonás szokásaival és a Magyarországon is honos népies gyógy módokkal állították szembe az orvostudomány sikereit és kiválóságait.²⁶ A reprezentáció így a kuruzsláshoz és a népi orvosláshoz kötődő szokásokat vagy egzotikus, az ismert kultúrán kívüli cselekedetként, vagy a saját kultúrán belüli szokásokat rossz gyakorlatokként, másságként engedte olvasni. A kiállítás igazán látványos lehetett, szakított a múzeum addigi, grafikonokat és értelmező szövegeket kiállító, szikárabb reprezentációs politikájával, mivel már a bejáratnál öltöztetett, méretarányos, eltorzult arcú viaszbabuk fogadták a belépőt. Javasasszony bibircsókkal az arcán és macskával a lába körül, egy angol karikatúra alapján készült bábu „arról az emberről, aki a kolera ellen álarccal, füstölővel és meleg téglákkal védekeznek”,²⁷ és egy üvöltésbe torzult arcú sámán, aki dobveréssel űzi ki a betegséget a fertőzöttből. A kiállítás retorikája szerint a kuruzslók két csoportba sorolódtak: a képzettség nélküli kuruzslókra (például jósnők, csodarabbik, juhászok) és a „tudományos képzettség látszatával” dolgozó kuruzslókra (gyógyszerészek, fogtechnikusok, vegetáriánus szekták).²⁸ Velük szemben jelentek meg a heroizált orvos kiválóságok, szinte kultikusán kiemelve közülük Semmelweis Ignác. Az orvostudomány töretlen fejlődését vetítette előre mind a kiállítás, mind az azt kísérő kritikai visszhang, amely mellett a többi módszer mind egységesen babonának minősült, és „nemzeti öngyilkosságnak”²⁹ volt láttatva.

¶ A Társadalmi Múzeum története tehát egyszerre volt a század eleji testkultúra, betegségtudat, közegészségügy és egészségpolitika reprezentációjának tere. Egy olyan biopolitikai intézmény tűnt el teljes gyűjteményével, amelyben az emberi faj biológiai jegyei a hatalomgyakorlás stratégiájának eszközeként értelmeződtek. Ezért talán különösen is fontos a megsemmisült gyűjtemény kontextusát vizsgálni, ha máshogy nem lehet, akkor a tárgyak hiányában.

(A szerző a szöveg megírásakor az ELTE rendszeres művészeti ösztöndíjában részesült.)

[26] Gortvay György: Beszámoló a kuruzslás..., 1236.

[27] Sz. N.: A csörgőkígyó farka megvéd a gutaütéstől. In: Tolnai Világlapja, 1928. 09. 12. 37. évf. 12.

[28] Szakkiállítás a kuruzslásról. In: Népegészségügy, 1928. 9. évf. 11. sz. 779–781.

[29] Linhardt Alfréd: Kuruzslásra csábító hirdetések. Gyógyszerek kézi eladása mint kuruzslásra vezető tényező. In: Népegészségügy, 1928. 9. évf. 11. sz. 802–810.

Kis serleg, 16. század végi német munka. Aranyozott ezüst, a szár későbbi pótlás
Emőd György egykori gyűjteményében, a műtárgyak hagyatéki leltára felvétele
során készült kép. Magyar Nemzeti Múzeum